

I. Таїна прижиттєвих Шевченкових світлин

I. У пошуках «нерукотворних образів»

У «смердячій хаті» (казармі), серед «рудих, аж червоних» на наших степів, укутії з нудьогою та безнадією, поволі спалили десять невольницьких літ. Увечері 2 серпня 1857 року Тарас Шевченко назавжди залишив Новопетровське укріплення, котре називав вертепом мерзоти.

Через Астрахань, Нижній Новгород, Москву поет прагнув дістатися до Петербурга, але змушений був залишитися в Нижньому Новгороді майже на півроку, бо виявилось, що жити в Петербурзі йому заборонено. «Тепер я в Нижнім Новгороді, на волі, – на такій волі, як собака на прив'язі», – писав Шевченко до свого великого приятеля актора Михайла Щепкіна і просив його до себе в гості (6, 144). Майже сімдесятирічний актор на поклик поета не забарився. Кількаденне спілкування із Щепкіним омолодило Шевченкову душу, спонукало до творчості. На згадку про день приїзду друга до Нижнього Новгорода він підписав і подарував йому автопортрет. Але оскільки це «полонича» було вже обідане Михайлові Лазаревському, то мистець виконує для нього інший автопортрет і, передаючи його 4 січня 1858 року до Петербурга, просить Лазаревського замовити для себе чотири знімки, котрі він мів би подарувати нежяно-

новгородським друзям. Ці чотири відбитки «нерукотворного образу» (слова Шевченкові) поет одержав із Петербурга 19 лютого того ж року, про що зробив запис до щоденника:

О шостій годіні ранку прийїзав Шрейлер із Петербурга, привів мені листа від Лазаревського, піснї Беранже Курочкіна і чотири екземпляри мого портрета, фотографованого з мого ж малюнка (5, 155).

Однак згодом петербурзький приятель Шевченка замовив фотографу ще 50 світлин із автопортрета, повсюди це таким чином:

[...] багато є олючих, бажавчих, і таких, що молять у мене твого автопортрета, і вирішив замовити їх 50 штук, щоб продавати з баринцем. Через тиждень вони будуть готові і скільки одержу за них баринца – скажи, а гроші дождьду до тих твоїх, що є у мене. Ти, друже, ласкавий будь, не сердься на мене за це добре діло не для тебе, а для інших: гроші грошима, але головне, не варто відмовляти такій теплій, ширій просьбі про твій портрет усім, хто душевно любить тебе!.

Аргументація Лазаревського видає-ся Шевченкові переконаливою, і він пише своєму адресатові:

Спасибі тобі, друже мій слинний, за все і за вся. Добре все зробив, що заказав 50 штук пом'янутого образа, нехай пока

графічне оформлення світлин «працює» на користь «першости» Маєра.

Збереглося також три рідкісні картки візитівкового формату з перерзнічками портрета, літографованого Адольфом Мульєроном. Один із них випустив фотографічний заклад Яна Мієчковського у Варшаві (ательє розміщувалося в будинку № 496 на розі вулиць Сенаторської і Медової). Дві інші картки – без жодних вихідних даних. На звороті однієї з них є напис, що дуже нагадує авторський підпис Шевченка. Ще два візитівкові портрети (деньєрівські чи роботи Петра Бореля у дзеркальному відображенні) потребують подальшого вивчення.

Це саме можна сказати й про два варіанти єдиного кольорового хромолітографічного портрета Шевченка, відомого мені лише за трьома примірниками «візитівок». Про час і місце їх виконання поки що й говорити годі. Лише вкорочена шапка поета асоціює цей образ із першозором Гусікова, хоча психологічні характеристики двох художніх зображень дуже різняться.

Про картку з фотовідбитком сталерита фірми Брокгауза, наклеєного на типове паспарту «Visit Portrait», можна сказати лише одне. Її випустили не раніше 1883 року (час виготовлення сталерита).

Наостанок – кілька слів про «візитівку-унікум». Маю на увазі знімок із літографії, яка дуже нагадує Мульєронову. Однак перехресне штрихування тла на ній, спосіб зображення смушка на комірі кожуха і шапці поета, зрештою, і сам вираз очей Шевченка не дають підстав ідентифікувати цей портрет із літографією Мульєрона. Я назвав це малоформатне зображення унікальним не лише з огляду на те, що картка відома в одному примірнику, а й через те, що недавно придбаний мною великоформатний літографічний оригінал

II. Загадки шевченківських «візитівок» і «кабінеток»

107. Невстановлений фотограф. Портрет Шевченка. 1870-ті

108. Невстановлений фотограф. Автопортрет Шевченка

Список ілюстрацій

1. Таїна прижиттєвих Шевченкових світлин

1.1. Умовулат «меркутарних збірок»

1. Знімок з автопортрета Шевченка з дарним написом Константину Шрейдеру.
Репродукція із зрешеної світлини.....12
2. Тарас Шевченко. Автопортрет, 1858. Папір, італійський та білий олівця.
22,5-21,2. НМТШ. Інв. № г-605.....12
3. Репродукція знімка з автопортрета Шевченка з дарним написом Арсенію Білокринському. Папір, друк. 18,3-14,1. Москва, 1902. Збірка В. Яценка.....13
4. Світлина з автопортрета Шевченка з дарним написом Федору Алавердянському.
ЛМ ІР-В. Інв. № 59063.....13
- 5, 6. Світлина з автопортрета Шевченка зі збірки Парасковії Власівської.
12,2-9,5; 15,5-11,6. НМТШ. Інв. № ф-104.....14
- 7, 8. Ю. Степанковський. Портрет Т. Шевченка. Катеринодар. Кін. XIX – поч. XX ст.
14,3-10,3; 16,2-11,2. НМТШ. Інв. № ф-766.....16

1.2. «Відрустим бороду, справжнісіньке помело...»

9. Невстановлений фотограф. Портрет Шевченка, 1858. Санкт-Петербург.
17,7-13,3. НМТШ. Інв. № ф-74.....21
10. Невстановлений фотограф. Портрет Шевченка. Кін. XIX – поч. XX ст.
14-9,9; 16,3-10,8. НМТШ. Інв. № ф-78.....22
11. Невстановлений фотограф. Портрет Шевченка. Кін. XIX – поч. XX ст.
13,3-9,8; 16,1-10,8. НМТШ. Інв. № ф-767.....23
12. Тарас Шевченко. Автопортрет, 1860. Папір, офорт. 16,9-12,5; 22-16; 42,6-31.
НМТШ. Інв. № г-678.....23
13. Невстановлений фотограф. Портрет Шевченка. Кін. XIX – поч. XX ст. 15-11,2.
НМТШ. Інв. № ф-991.....24
- 14, 15. Невстановлений фотограф. Портрет Шевченка. Кін. XIX – поч. XX ст.
14-10; 16-10,6. НМТШ. Інв. № ф-159.....25

1.3. Велика Морська. Фотозабув'я Штанковського

16. Александр Штанковський. Портрет Шевченка, 1859. 20-15; 22,5-17,5. НМШ.
Інв. № ф-72.....26
17. Александр Штанковський. Портрет Шевченка. Поч. 1860-х. 13-8,9; 13,1-11,3.
НМТШ. Інв. № ф-765.....27
18. Александр Штанковський. Портрет Шевченка. Поч. 1860-х. 9-5,4; 10-6,5.
НМТШ. Інв. № 107.....28
19. Фрэнкове пастору фотокартка Петра Засар'їна. 10,2-6,4. Збірка В. Яценка.....29
20. Михайл Міхалітин, Єгор Гольцфельден. Портрет Шевченка.
Фрэнкштїтскє «Кобзарє» 1860 р.....30

Зміст

Від редактора.....	ix
Вступ.....	1
I. Таїна прижиттєвих Шевченкових світлин.....	11
1. У пошуках «нерукотворних образів».....	11
2. «Відростив бороду, справжнісіньке помело...».....	20
3. Велика Морська. Фотографія Шпаковського.....	25
4. Портрет для Мульєрона.....	33
5. На незабудь «дочі», кумі і Марії.....	43
6. У колі приятелів.....	50
7. Дягних із фікусом та пляшем.....	56
8. Візит до Ніколая Досса.....	61
9. Visit Portrait.....	66
II. Загадки шевченківських «візитівок» і «кабінеток».....	71
III. Профальшивий відсвіт земного лунку.....	89
IV. Світ заповітної світлинки.....	95
V. «Збудуємо своїми руками нашому батьковій хаті».....	111
VI. «Щоб лани широкоголі...».....	123
VII. Світлинні роботи Шевченкового правнука.....	141
VIII. На згадку про Мангінцлак.....	153
IX. Гарнетети зі збірки Пламенцара.....	169
X. Обергати Шевченкових малюнків.....	185
Резюме.....	199
Список ілюстрацій.....	203
Список скорочень.....	211
Показник імен.....	213